

Олександра Шевлюга
*аспірантка при кафедрі теорії та
історії мистецтва НАОМА*

До передісторії українського іконостаса

Анотація. Метою даної роботи є дослідження ґенези передвітарної огорожі, що передувала створенню українського іконостаса.

Ключові слова: темплон, передвітарна огорожа, архітрав, колона, парапет, капітель.

Дослідження ґенези українського іконостаса, як низького так і високого, практично ще не розпочато. Порівняно невеликий компендіум робіт лише побічно, здебільшого на основі гіпотез, а не на вивченні фактичного матеріалу, окреслює історію виникнення передвітарної огорожі часів Київської Русі, яка передувала іконостасові, а спроби створити, хоча б умовну реконструкцію цих передвітарних огорож зовсім відсутні. Загалом були досліджені матеріальні артефакти самої конструкції та ізольовано від цього — ікони й історичні джерела.

З прийняттям християнства в Київській Русі розпочинається будівництво церков і оздоблення їх всім необхідним для здійснення повноцінних релігійних обрядів. Одним з найважливіших елементів сакрального простору храму є передвітарна огорожа, яка на той час також була перейнята з Візантії.

Дослідження передвітарної огорожі храмів на теренах України доцільно розпочати з Десятиної церкви — першого мурованого храму Давньої Русі. Зважаючи на невелику кількість достовірних даних з архео-

логічних розкопок церкви та деякі матеріали з лапідарію Софійського заповідника, вчені висловлюють припущення стосовно вигляду її передвітарної огорожі.

Високий рівень майстерності в різьбленні мармурових деталей Десятиної церкви відзначав ще Д. В. Айналов [2, с. 6]. Т. А. Чукова, досліджуючи залишки мармурових частин — капітелі, різьблені плити та карнизи [19, с. 7], висловлює припущення про існування в храмі передвітарної огорожі-портика, яка складалася з плит парапету, колон та архітрава [30, с. 16]. Зазначений тип огорожі був поширений у візантійських пам'ятках цього періоду [33, с. 1–28].

Є. І. Архіпова підтверджує приналежність до передвітарної огорожі деяких фрагментів мармурових плит з двостороннім різьбленням, фрагмент імпоста або бази невеликої мармурової колони та архітрава [3, с. 36–38]. Ці фрагменти можуть дати уявлення також про мармуровий темплон у вигляді портика.

Стосовно передвітарної огорожі Софії Київської погляди науковців не

співпадають у питаннях щодо типу, матеріалу та характеру її рельєфних зображень. До часу проведення ґрунтовних досліджень всіх мармурових фрагментів і до великих археологічних розкопок в соборі Д. В. Айналов розглядав частину мармурового антаблемента завдовжки «2 аршина и 3 вершка» і шириною «10,5 вершков» з різьбленим фризом, прикрашеним «арочками, внутри которых изображены розетки, дерева, листья, кресты на шаре и голгофские кресты» як таку, що належить до вівтарної огорожі [2, с. 8]. П. Г. Лебединцев до рештків передвівтарної огорожі відносив мармурові капітелі, бази, фрагменти різьбленого карниза, рештки напівколонок, а також знайдений під підлогою довгий металевий стрижень (довжина його дорівнює ширині вівтарної арки), який міг використовуватись для тканинної завіси, що була важливим елементом передвівтарної конструкції. Висоту темплону в декілька аршинів П. Г. Лебединцев вираховував, орієнтуючись на фрескові зображення на пілонах передвівтарних стовпів, що починаються на рівні 5 аршина (бл. 3,50 м) від підлоги собору, а один з дверних отворів темплону, судячи з відбитків у мармуровому брусі, міг бути завширшки близько 124 см [8, с. 83–84]. На думку цих дослідників, передвівтарна огорожа Софійського собору може бути представлена як колонада, перекрита архітравом з тканинною завісою.

Мартін Грюневег у 1584 р. повідомляє, що бачив у Софійському соборі стару передвівтарну огорожу, яка мала дерев'яний архітрав на чотирьох стовпах і вже не мала царських врат.

Дві чудові ікони — Спаса і Богородиці — знаходились в темплоні — вони були дуже великі за розмірами, через що їх не змогли забрати до іншої церкви [4, с. 204]. О. Є. Етінгоф не виключає, що мандрівник міг описувати первинну огорожу ще середини XI ст. [31, с. 76].

М. К. Каргер за результатами археологічних досліджень визначив, що кам'яна передвівтарна огорожа створена водночас із собором і розташовувалась перед центральною апсидою між внутрішніми лопатками передвівтарних стовпів (дослідження перед бічними апсидами були ускладнені) і, на його думку, виконана з мармуру [6, с. 206, мал. 67]. Він також припустив, що темплон був розібраний по шматках ще в XVI–XVII ст. До скульптурного декору передвівтарної огорожі дослідник відносив фрагмент мармурового рельєфу із зображенням птаха [6, с. 205–206], який пізніше був втрачений. В. Г. Пуцко пов'язував цей рельєф з архітравом огорожі й вважав, що він є частиною відомої візантійської композиції «Джерело Життя» [16, с. 101–102], до того ж архітрав був прикрашений і кольоровими вставками. Але це припущення має аргументовані заперечення [30, с. 18; 3, с. 74–75].

Окремої думки дотримувався Ю. П. Нельговський — він реконструював передвівтарну огорожу без колон, як низький бар'єр з проходом в центрі, до якого входило шість квадратних орнаментованих плит [13, с. 13–15]. Такі огорожі належать до раннього типу і подібні за формою до зображень з «михайлівських» мозаїк [13, с. 14]. Запропонована дослідни-

ком реконструкція викликає багато справедливих нарікань [17, с. 102; 3, с. 74; 30, с. 18]. Крім того, Ю. П. Нельговський припускав можливе використання в темплоні не тільки мармурових, але й шиферних плит [13, с. 18]. Згадує дослідник і декоративні тканини, що застосовувалися над передвітарною огорожею як завіси [13, с. 16]. Передвітарну огорожу Софійського собору ремонтували або переоблякали ще у XII–XIII ст., бо розчин, яким були з'єднані плити порога темплону, були покладені на первинну підлогу [13, с. 15].

Одну з шиферних плит з плетінчастим орнаментом, але з різьбленням дещо нижчої якості, вбачає у передвітарній огорожі невеликого приділа Софії Київської, на відміну від мармуру в головному вівтарі, В. Г. Пуцко [18, с. 215–216]. Проте Є. І. Архіпова датує композицію саме цієї плити другою половиною XI–XII ст. і зауважує, що походження її невідоме [3, с. 86].

Те, що передвітарна огорожа була мармуровою і розташовувалась перед центральною апсидою між східними стовпами, стверджує і Г. Н. Логвин. За його припущенням, до неї входили колони, мармурові різьблені плити, капітелі та архітрав з карнизом, орнаментованим аркатурою й кипарисами [22, с. 162].

Т. А. Чукова робить обережне припущення, що передвітарна огорожа собору була кам'яною, не виключає застосування в ній, крім мармурових, ще й шиферних плит і схилиється до думки, що софійський темплон також мав вигляд портика [30, с. 18–19].

Досліджуючи мармурові капітелі, частини карниза, цоколя та інші фрагменти, які могли належати до передвітарної огорожі Софійського собору Є. І. Архіпова зауважує, що для реконструкції цього замало [3, с. 72–74]. Значущим є те, що три різьблені капітелі, що атрибутовуються як належні до темплону, мають подібний декор та розміри, дві протилежні їхні грані прикрашені зображеннями хреста, які широко застосовувались в орнаменталі візантійських темплонів [7, с. 178]. В одній з капітелей є отвір для кріплення ікони чи завіси [3, с. 73]. Крім того, існує ще одна капітель, яка вирізняється і за орнаментом, і за розмірами, в її декорі також наявне зображення хреста і пальмети, і дослідники схильні вважати її частиною мармурового ківорію собору [28, с. 136; 17, с. 103] або вівтарної огорожі бічних апсид [34, с. 83]. Щодо знайдених фрагментів мармурових капітелей іншого типу, то вони могли належати також бічним вівтарним огорожам [34, с. 83; 3, с. 74]. Плити мармурового парапету софійського темплону не збереглися [3, с. 74].

Враховуючи все вищевикладене з приводу передвітарної огорожі Софійського собору, можемо припустити наявність в давньому соборі мармурової огорожі у вигляді портика з чотирма колонами перед центральною апсидою, парапетом, архітравом і, ймовірно, завісою. Довжина головної частини темплону сягає 6,50 м, а бічних — 2,75 і 2,80 м, висота — до 3,50 м. Темплон міг знаходитись не тільки перед центральною апсидою, а й перед диякоником або жертovníком; є вірогідність, що мармурова

огорожа існувала й перед іншими приділами храму.

Маємо враховувати значущість головного собору держави для зміцнення християнства в Київській Русі та для замовників собору — Ярослава Мудрого і київського митрополита Феопемта, а також те, що вітварний простір мав найбільш символічне навантаження, отже й матеріали для його оформлення слід було підбирати відповідні. Зважаючи на те, що мармур у соборі широко використовувався і для другорядних, з точки зору сакрального значення, деталей і на те, що в період будівництва не було нестачі в цьому матеріалі [3, с. 38] (а використовувався проконеський мармур), то припущення, що у передвітарній конструкції застосовувався виключно мармур, особливо в часи ярославового будівництва, здається найбільш переконливим. До того ж, шиферні плити, які вважалися приналежними до софійського темплону, як уже зазначалося раніше, мали нижчий професійний рівень різьблення і не відповідали рівневі обробки наявних у соборі різьблених плит парпетів хорів та мармурового саркофага Ярослава Мудрого.

З вітварною огорожею храму на вул. Володимирський В. Г. Пуцко пов'язує різьблену шиферну плиту майже квадратної форми, що зберігалася в Софійському соборі з ХІХ ст. [2, с. 8], та фрагменти іншого шиферного рельєфу, знайдені на території Софії Київської у 1946 році [18, с. 211, 217–218]. Є. І. Архіпова не погоджується з приналежністю зазначених фрагментів до цієї споруди, бо вони, на її думку, пов'язані із Софійським

собором, оскільки були знайдені в шарі будівельного сміття реставраційних робіт ХVІІ–ХVІІІ ст. [3, 87].

Перші згадки про існування «олтарних ограды» в Успенському соборі Печерського монастиря знаходимо у Києво-Печерському Патерику [1, с. 14]. П. Лебединцев вважав, що в храмі була невисока огорожа, «близько 6 аршин», яка складалася з мармурових плит і стовпів, переkrita архітравом, на якому над дверми огорожі знаходилася ікона із зображенням «Деїсиса» [9, с. 10–11].

Павло Алеппський бачив в Успенському соборі чудову передвітарну огорожу і стверджував, що вона дуже стара [15, с. 51]. На думку М. В. Холостенка сирійський мандрівник міг бачити старовинну мармурову огорожу з колонами та архітравом, що розташовувалася поза сучаснішим тритябловим іконостасом, можливо князів Острозьких [28, с. 134]. М. В. Холостенко реконструює в монастирському соборі давній темплон, залучаючи для того фрагменти архітрава й чотири мармурові фусты колон з церков Близьких печер монастиря, де, за переказами, використовували рештки старовинної «успенської» огорожі та капітелі з лапідарію Софійського собору, оскільки їхні розміри збігаються [28, с. 137, мал. 26]. Підтвердженням того, що колони використані в печерних церквах повторно, засвідчує те, що вони поставлені новою догори. Дослідник також зміг визначити висоту темплону, що становить 3,02 м, і парапету — 1,51 м. На фустах колон залишилися сліди від трьох металевих кріплень, якими могли фіксуватися ікони й парпет.

М. В. Холостенко вважав, що на архітраві передвітарної огорожі знаходилися 5 ікон, з боків центральних врат — дві намісні ікони в інтерколумніях, а увінчувався темплон хрестом або Розп'яттям [28, с. 135–136].

Є. І. Архіпова підтверджує проконеське походження мармуру конструктивних деталей всіх трьох церков — Десятинної, Успенської та Софії Київської [3, с. 100]. Проте зауважує, що первісна мармурова огорожа печерської церкви загинула під час землетрусу 1230 р., і Павло Алеппський не міг її бачити [3, с. 99].

Таким чином, можна погодитись із запропонованою М. В. Холостенком реконструкцією, яка являє собою тип візантійського темплону у вигляді портика.

Про те, що до вітарної огорожі київського Дмитрівського собору могли входити «михайлівські» шиферні рельєфні плити із зображенням святих вершників, висловила думку Г. В. Сидоренко [20, с. 246]. Деякі ж дослідники, справедливо наголошують на монументальному характері зображень [12, с. 37–46], що може свідчити про розрахунок майстра на споглядання рельєфів з далекої відстані, а при оздобленні плит огорожі різьблення було деталізоване й ретельно оброблене [3, с. 118], тому застосування цих плит в конструкції темплону малоімовірно.

До Михайлівського Золотоверхого собору можуть бути віднесені три мармурові капітелі, що збереглися, а також втрачені мармурові капітелі та дві невисокі колони, які були використані у прибудовах собору повторно [3, с. 120–121]. Три капітелі прикра-

шені різьбленим орнаментом із «візантійськими» хрестами й листям аканта лише з трьох боків, а четвертим вони прилягали до стіни або кута. Є. І. Архіпова припускає використання їх у східній частині храму, але оскільки капітелей більше ніж дві, то вони не могли бути частиною передвітарної огорожі і, на її думку, мармурові колони з капітелями були застосовані для оздоблення входів або портиків [3, с. 121]. Автор вважає за доцільне вважати приналежність мармурових колон і капітелей до передвітарної огорожі, яка могла розміщуватись не тільки перед головною апсидою храму, а й перед бічними, за принципом огорожі — портика монастирів Ватопед [21, мал. 7] та Хіландар на Афоні [7, мал. 15], де й бічні вітарі оздоблені архітравом та колонами, що прилягають до передвітарних стовпів, а в такому випадку капітелей з однією неорнаментованою стороною знадобилося б шість. Створення темплону перед трьома апсидами було доволі поширеним явищем у візантійських храмах XI–XII ст., про що може свідчити також і передвітарна огорожа храму Дафні XI ст. [7, мал. 15]. Як зазначає у своїй згадці Павло Алеппський, плити парапету михайлівського темплону були шиферними та інкрустовані мозаїкою. До темплону міг належати і фрагмент невеликої гранчастої мармурової невеличкої колони [3, с. 121].

Більшість храмів домонгольської доби в Україні залишаються здебільшого малодослідженими, та все ж, судячи з результатів проведених досліджень, можемо стисло окреслити спостереження деяких вчених.

Відомостей про передвітарну огорожу Кирилівської церкви Києва обмаль. Н. В. Холостенко зобразив план церкви, де лінією означено розташування передвітарної огорожі, яка проходить від північної до південної стіни перед трьома апсидами, торкаючись західних лопаток передвітарних стовпів [23, с. 10]. Однак В. Г. Пуцко вважав, що огорожа знаходилася тільки перед центральною та південною апсидами, а через віднайдений на південній стіні апсиди паз, мала висоту 3,14 м. Дослідник вважає, що цей паз міг належати до кріплення тябла в передвітарному темплоні [16, с. 247–250]. На думку Г. Н. Логвина, паз не стосується стародавніх часів, а належить до XIX ст. [11, с. 177–178].

До передвітарної огорожі невідомого київського храму XII–XIII ст. могла належати всуціль прикрашена трілисниками та зигзагоподібною лінією невеличка колона з пісковіку, яку було знайдено у південно-східній частині «міста Володимира» [3, с. 130–131]. Інша невелика мармурова капітель трапезієподібної форми, орнаментована з усіх чотирьох боків, має на одній грані зображення хреста, а на іншій — монограму Палеологів у медальйоні; вона також могла бути частиною якогось темплону, бо час та місце її знайдення невідомі [3, с. 131]. Є. І. Архіпова датує капітель широко — кінцем XII–XIV ст., часами «Палеологівського ренесансу» [3, с. 132].

Досліджуючи церкву Апостолів в Білгородці під Києвом, В. В. Хвойка віднайшов залишки передвітарної огорожі. Від південної до північної стіни, поперек східної частини храму,

впритул до західних лопаток передвітарних стовпів йшло заглиблення завширшки 40 см і глибиною 45 см, на дні якого знаходились рештки дерев'яної основи огорожі [29, с. 80–81; 30, с. 20]. На думку В. М. Лазарева, дерев'яний темплон повторював структуру візантійського мармурового і також складався з колон, архітрава і плит парапету [7, с. 193], тому, гіпотетично, тут міг бути поставлений подібного типу темплон.

Здійснюючи археологічні дослідження одноапсидної Спаської церкви у Переяславі-Хмельницькому, М. К. Каргер виявив, що апсиду відокремлює від основної частини храму викладений шиферними плитами поріг, за яким знаходиться цегляна вимостка (у два ряди цегли), що, можливо, слугувала основою передвітарної огорожі [5, с. 14]. Дослідник не лишив ніяких думок з приводу конструкції та матеріалу огорожі. Таке незвичайне розташування передвітарної огорожі не між передвітарними стовпами, а на кордоні між апсидою та наосом, зумовлене винятковою архітектурою двостовпного храму-усипальниці, де жертвник та дяконик розташовані в нішах східної стіни і виступають до основного об'єму храму [30, с. 21].

На місці передвітарної огорожі в Спаському соборі у Чернігові розкопками виявлені залишки згорілої деревини та фрагменти шиферних плит [27, с. 200]. М. В. Холостенко вважає, що тут могла бути невисока огорожа легкого типу, у вигляді бар'єра [27, с. 200]. З цим не погоджується Т. А. Чукова, оскільки вважає, що двоярусність інтер'єру собору мала

впливати і на монументальність передвітарної огорожі, котра створювала б необхідний акцент для «завершеності композиції центральної частини собору» [30, с. 21]. Дослідниця припускає наявність у конструкції дерев'яного антаблемента [30, с. 21].

У Борисоглібському соборі Чернігова дослідженням було встановлено наявність дерев'яної передвітарної огорожі [26, с. 196]. Цікавим є використання дерева для такого важливого сакрального елемента собору, особливо тому, що для його оздоблення широко застосовувався камінь [26, с. 196; 30, с. 22]. Але щодо типу темплону, то це міг бути темплон-портяк, поширений, як уже згадувалося, в XI–XII ст.

Фрагменти різьбленого каменю, знайдені при розкопах Благовіщенської церкви в Чернігові, дають підстави передбачати наявність кам'яної передвітарної огорожі, колони якої були вкриті плетінчастим різьбленням, подібним до колон Дмитрівського собору у Володимирі [30, с. 22].

М. В. Холостенко висловив цікаве припущення щодо використання у давній вітарній огорожі Успенського собору Єлцького монастиря у Чернігові різнокольорового вітражу. В ході розкопок не виявлено спеціальної основи під вітарну огорожу, але в підбанному просторі було знайдено, у великій кількості, вітражне кольорове скло різної форми, розмальоване рослинними візерунками [24, с. 56–57]. Ймовірно, що основна частина передвітарної конструкції була дерев'яною [30, с. 23].

Успенський собор Галича, за даними Я. Пастернака, мав кам'яну пе-

редвітарну огорожу [14, с. 123–124]. А в білокам'яній церкві XII ст. з с. Васильова, що на Буковині, були знайдені кам'яні фундаменти передвітарної огорожі, яка відділяла вітарну частину церкви; втім у публікації не згадується, чи охоплювала вона всі три апсиди, чи була розташована лише перед центральною [10, с. 41–42].

На жаль, не було досліджено передвітарні огорожі Успенського собору у Володимирі-Волинському, церкви св. Пантелеймона в Крилосі, церкви св. Миколи у Львові й чернігівських храмів св. Іллі та св. Параскеви П'ятиниці.

Висновки. Таким чином, в Україні часів Київської Русі було успадковано візантійський темплон у вигляді портика, який складався з колон, архітрава та парапету. Втім, залежно від історичних обставин і матеріалу, з якого будували храм, конструкція виконувалась з мармуру або мармуру з шифером, з дерева або дерева з каменем. З приводу декоративного різьблення кам'яних деталей огорожі можна припускати використання традиційних візантійських композицій з вписаними в коло хрестом, шестикінечною хризмою, різноманітними розетками, плетінчасті композиції зі стрічкою, ромбом, невеликими колами та іншими декоративними елементами [3, с. 36, 37, 93]. Можна вважати, що у переважній більшості дерев'яних храмів, що не дійшли до нашого часу, вже в передмонгольську добу переважали саме дерев'яні архітектурні композиції передвітарних огорож. Наступне наше завдання — з'ясувати, які саме ікони (або монументальне малярство) входили до складу подібних огорож.

1. *Абрамович Д.* Киево-Печерский па-терик / Абрамович Д. — К. : Час, 1991. (Репринтне видання з видання 1931 р.). — 280 с.
2. *Айналов Д. В.* Мраморы и инкрустации Киево-Софийского собора и Десятиной церкви / Айналов Д. В. // Труды XII археологического съезда в Харькове, 1902. — М., 1905. — Т. 3. — С. 5–11.
3. *Архипова Е. И.* Резной камень в архитектуре древнего Киева (конец X — первая половина XIII вв.) / Е. И. Архипова. — К. : Стило, 2005. — 286 с.
4. *Исаевич Я.* Мартин Груневег і його опис Києва / Исаевич Я. // Всесвіт. — № 5. — 1981. С. 204–211.
5. *Каргер М. К.* Раскопки в Переяславе-Хмельницком в 1952–1954 гг. / Каргер М. К. // Советская Археология. — М., 1954. — Т. 20. — С. 5–30.
6. *Каргер М. К.* Древний Киев: В 2 т. — Т. 2. Памятники киевского зодчества X–XIII вв. / М. К. Каргер. — М. ; Л. : Изд-во Академии Наук СССР, 1961. — 662 с.
7. *Лазарев В. Н.* Три фрагмента расписных эпистилиев и византийский темплон / Лазарев В. Н. // Византийский временник. — 1967. — С. 162–196.
8. *Лебединцев П.* О святой Софии Киевской / Лебединцев П. // Труды III АС. в Киеве. — К., 1878. — Т. 1. — С. 53–93.
9. *Лебединцев П.* Киево-Печерская Лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии. — К., 1886.
10. *Логвин Г. Н., Тимошук Б. А.* Белокаменный храм XII века в Василеве / Логвин Г. Н., Тимошук Б. А. // Памятники культуры. Исследования и реставрации. — М., 1961. — Т. 3. — С. 37–50.
11. *Логвин Г. Н.* К истории сооружения Софийского собора в Киеве / Логвин Г. Н. // Памятники культуры. Новые открытия. — М., 1977. — С. 169–186.
12. *Міляева Л.* Повернення до атрибуції рельєфу «Невідомого святого вершника» / Міляева Л. // Родовід. — К. — 2002. — С. 37–46.
13. *Нельговський Ю.* Матеріали до вивчення первісного вигляду оздоблення інтер'єру Софії Київської / Нельговський Ю. // Питання історії архітектури та будівельної техніки України. — К., 1959. — С. 5–29.
14. *Пастернак Я.* Старий Галич / Пастернак Я. — Краків — Львів, 1944.
15. Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном архи-диаконом Павлом Алеппским / [пер. с араб. Г. Муркоса]. — Вып. 2. — М., 1897.
16. *Пуцко В. Г.* Приделы Кирилловской церкви в Киеве // Зборник народны музеја. 9–10. — Београд, 1979. — С. 243–255.
17. *Пуцко В. Г.* Фрагмент мраморного арихитрава алтарной преграды Софии Киевской / Пуцко В. Г. // Археолошки музеј на Македонија. Книга 10 — 11 тома. — Скопје, 1983. — С. 101–104.
18. *Пуцко В. Г.* Шиферные рельефы в лапидарии Софии Киевской / Пуцко В. Г. // СА. — № 1. — М., 1984. — С. 210–221.
19. *Раппопорт П. А.* Русская архитектура X–XIII вв. Каталог памятников / Раппопорт П. А. — Л. : Наука, 1982. — 136 с.
20. *Сидоренко Г. В.* «Михайловские» рельефные плиты XI в. О возможной алтарной преграде Дмитриевского собора в Киеве / Сидоренко Г. В. // Иконостас. Происхождение — развитие — символика. — М., 2000. — С. 243–266.
21. *Смирнова Э. С.* Иконы XI в. из Софийского собора в Новгороде и проблема алтарной преграды / Смирнова Э. С. // Иконостас. Происхождение — развитие — символика. — М., 2000. — С. 267–311.
22. Собор святої Софії в Києві. Книга — альбом / авт. тексту Логвин Г. Н. К. : Мистецтво. — 2001. — с. 352, іл.
23. *Холостенко Н. В.* Новые данные о Кирилловской церкви в Киеве / Холостенко Н. В. // Памятники культуры.

- Исследования и реставрация. — М., 1960. — Т. 2. — С. 5–19.
24. *Холостенко Н. В.* Архитектурно-археологическое исследование Успенского собора Елецкого монастыря в Чернигове / Холостенко Н. В. // Памятники культуры. Исследования и реставрация. — М., 1961. — Т. 3. — С. 51–67.
 25. *Холостенко Н. В.* Исследование руин Успенского собора / Холостенко Н. В. // Культура и искусство Древней Руси. — Л., 1967. — С. 58–68.
 26. *Холостенко Н. В.* Исследование Борисоглебского собора в Чернигове / Холостенко Н. В. // Советская археология. — № 2. — М., 1967. — С. 188–210.
 27. *Холостенко Н. В.* Мощеница Спаса Черниговского / Холостенко Н. В. // Культура средневековой Руси. — Л. : Наука, 1974. — С. 199–202.
 28. *Холостенко М. В.* Успенский собор Печерского монастыря / Холостенко М. В. // Стародавній Київ. — К. : Наукова думка, 1975. — С. 107–170.
 29. *Хвойко В. В.* Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена / Хвойко В. В. — К., 1913.
 30. *Чукова Т. А.* Алтарь древнерусского храма конца X — первой трети XII в. Основные архитектурные элементы по археологическим данным / Чукова Т. А. — СПб : Петербургское востоковедение, 2004. — 224 с.
 31. *Этингоф О. Е.* Византийские иконы VI — первой половины XIII века в России / Этингоф О. Е. — М. : Индрик, 2005. — 768 с.
 32. *Бабиш Г.* О живописном украсу алтарских преграда / Бабиш Г. // Зборник за ликовне уметности Матице српска. — Нови Сад, 1975. — Т. 11. — С. 3–41.
 33. *Epstein A.* The middle Byzantine sanctuary barrier: Templon or Iconostasis? / Epstein A. // Journal of the British Archaeological Association. — London, 1981. — № 134. — С. 1–28.
 34. *Grabar A.* Sculptures byzantines du Moyen Age (XIe — XIVe s.) / Grabar A. — Paris, 1976. — 167 p.

К ПРЕДЫСТОРИИ УКРАИНСКОГО ИКОНОСТАСА

Александра Шевлюга

Аннотация. Цель данной работы исследовать генезис алтарной преграды, которая предшествовала созданию украинского иконостаса.

Ключевые слова: темплон, алтарная преграда, архитрав, колонна, парапет, капитель.

PRE-HISTORY OF THE UKRAINIAN ICONOSTASIS

Oleksandra Shevliuga

Annotation. The purpose of the advanced study is to probe the genesis of altar barrier, which preceded creation of the Ukrainian iconostasis.

Keywords: templon, altar barrier, architrave, column, parapet.